

ЯРОСЛАВ ГАЙВАС

НА ПОРОЗІ НОВОГО

Париж 1968

Видання Проводу Українських Націоналістів

ЯРОСЛАВ ГАЙВАС

НА ПОРОЗІ НОВОГО

diasporiana.org.ua

Париж 1968

Видання Проводу Українських Націоналістів

Сучасне життя не жаліє нам несподіванок. Ми вже навіть звикли, що живемо в добі загальносвітового зрушення, в добі революцій. Перед роками була мова про «чвертьсторіччя революцій», потім про «сорок років революцій», тепер тих сорок років навіть консервативні та дуже обережні обсерватори й аналітики розтягають до п'ятдесяті й більше. Але й на цьому не кінець. Глибокі зміни, докорінні трансформації, а перш за все несподіванки — ще не досягнули свого кульмінаційного пункту й нам таки прийдеться говорити мабуть про ціле ХХ сторіччя, як «сторіччя революцій». Революцій, що не залишають поза своїм обсягом ані однієї закутини земного г'юлобу, ані однієї ділянки людського життя й творчості.

І хоч ми вже зжилися з фактом революційних перемін, які стаються на наших очах і — здавалося б — ніщо вже нас не може здивувати, то все ж таки несподіванки небувалої натуги й розмірів з непередбачувальними наслідками заскакують нас. Во чи хтонебудь сподівався, передбачував те величезне зрушення, близьке до катастрофи, що мало місце цієї весни у Франції, у якому взяло участь понад десять мільйонів людей і яке мало місце в періоді всестороннього розвитку і зростаючого добробуту? Або чи хтонебудь сподівався і може повністю пояснити неймовірно видовище, що оце вже кілька років розіграється в Китаї під гаслом «культурної революції»?

Хто міг сказати півроку тому, що раціональні, компромісово наставлені утилітаристи й на думку багатьох — опортуністи — чехи, а з ними словаки й інші національності їхньої невеличкої держави, зважаться протиставитися «руському», тому «руському», що був «найбільший», «найщиріший», «традиційний і справжній» їх приятель та стануть передовиками й прапороносцями нового здвигу поза залізною заслоною? Ро-

сійська «руда армада» при відповідній напрузі може мати стільки бійців, скільки є всіх мешканців ЧСР, а про переваги технічного озброєння нічого й говорити, і на наших очах ті «раціоналісти», «утилітаристи», чи навіть «опортуністи» стали на весь свій надлюдський зріст та кажуть уперто «ні» і большевики зі страху, що пожеар охопить усю їхню територію, мусять слати сотні тисяч вояків і окупувати ЧСР?

Або хто міг думати, що ославлені грачі й діялектики, большевицькі лідери, зроблять такі вагітні помилки, що кинуть на територію тієї «братньої, слов'янської країни» полки найбільших її історичних ворогів мадярів і німців? Або хто міг ще рік тому сказати, що президент наймогутнішої держави в світі, ЗДА, до тієї міри замотає себе й свою країну в безперспективній війні з відставою, малою порівняльно азійською країною, що мусітиме зрікатися чергового кандидування на пост президента? Хто міг це все передбачити?

Оцих кілька прикладів не лише ілюструють незвичний стан речей у світі, але й указують, що ми — і людство, як цілість, і поодинокі нації, і накінець людина — опинилися на величезному історичному закруті, або може роздоріжжі і перед нами нові шляхи, нові міражі, нові райдужні осяги, або може... катастрофа.

Людство вже нераз переживало цього рода зрушення, переміни, вже нераз падав «старий лад» і на його завалищах та підґрунті виростав, або радше був здвиганий людським генієм і потом новий. Тільки що дотепер ще ніколи не було такого «одного світу», опоясаного до кожного закутку телеграфічними й телефонічними дротами, покритого сіткою радіо — і телевеж, при помочі яких вістка на протязі секунд облітає цілу кулю земну, а нова думка, ідея, візія запліднюють зразу після свого виявлення людину на всіх ге-

ографічних широтах і висотах. Знов же реактивний літак переносить її кругом землі швидше обороту тієї землі довкруги власної осі.

І саме це зумовлює загальносвітлові розміри подій та процесів і доводить до їхнього нерозривного пов'язання, до «єдності й неподільності» свободи, страху, надій, прагнень.

На тлі цієї широкої світової панорами хочемо розглянути, наскільки це можливо в одній недовгій доповіді, той її світовий відрізок, що відсічений від решти нашого глибоку міновими полями, колочими дрютами, залізною заслоною, той насилу триманий окремо комплекс, що його творить Советський Союз і підкорені йому сателітні країни, або, як їх для глузу називають, «країни соціалістичного блоку». Поза рамками цього блоку мусимо поставити ті комуністичні, чи соціалістичні країни, як Югославія та Китай, що хоч теоретичними положеннями близькі Советському Союзові, але в дійсності стали його найнебезпечнішими ворогами, бо вийшли на власний шлях звершування своєї долі й заперечили примарність та непомильність московської Мекки.

Дванадцять років тому большевицькій Москві вдалося без особливих труднощів подолати тогочасні визвольні зрушення в Польщі й Марядщині. В цих обидвох випадках вони застосували дві різні тактики, дві різні методи для досягнення тієї самої мети. Малярське зрушення здусили вони силою зброї, терору, «вогнем і мечем». З поляками дали собі раду йнакше. Покликали до влади випущеного зі сталінської тюрми Гомулку, а тоді обставили його своїми людьми й з'їдали усіма можливими засобами. Аж допровадили до того, що він не гірше сталінських чекістів громив у березні цього року населення Варшави, а в першу чергу інтелігенцію і молодь, палками, дрютяними шпугами, тощо. І сьогодні Гомулка вже зовсім не той, що був дванадцять років тому. Коли тоді він був героєм чималої частини населення Польщі, сьогодні він в'язень большевицьких дорадників і нашіптувачів, опертий на багнетах і поліційній палці, тримається ласкою Москви доти, доки буде її вигідний. Всі ті надії, що населення Польщі зв'язувало з ним, на різні полегші, свободи, пробує він приглушувати тюрмою і кнотом, які є єдиною відповіддю на критику на вільну дум-

ку, на домагання справедливости, покращання життя, тощо.

Оце класичний приклад «еволюційного розвитку подій» під большевиками, коли їм вдається затримати контроль над цими подіями. Оце й відповідь усім краснодухам, що хотіли б бачити в большевиках «всетаки людей», а в їхній системі внутрішні можливості розвитку до кращого.

Виглядає, є всі познаки на те, що подібну тактику стосуватимуть вони і в ЧСР, якщо це їм вдасться. Пробуватимуть корумпувати теперішній уряд, а коли це не піде, тоді валитимуть його, щоб поставити інший, податливіший. Вони сьогодні, не зважаючи на наявність зразково вивінуваної армії, не можуть отверто і явно протиставитися лібералізації, новим ідеям, всенароднім бажанням. Вони свідомі, що мають проти себе увесь нарід, так само як свідомі вони, що в них в запіллю теж починають віяти нові вітри. А ще до цього міжнародня опінія та й опінія комуністичних партій у світі, недавніх невідлучних потакайлів, а тепер у якійсь мірі збуджених, але ще задурманених і збитих з пантелику, розгублених пішоходів. Вони, російські большевики, зовсім не звертають уваги на те, що й населення і політичний провід у ЧСР і не думає покидати «шляху соціалізму», що не думає виходити зі союзу з СССР і сателітними державами. Цього всього замало. Москві вистає час, що Прага не хоче слухатися її, а ще до того голосно говорить про «власний шлях до соціалізму», а це смертельна небезпека для большевиків. Бо вони ані не зрікаються своїх імперіялістичних намірів, ані ніколи не породяться випустити добровільно з-під свого тиску тих, що їх раз вони прибрали в свої руки.

Ми ще сьогодні не знаємо, який буде остаточний вислід цього двобою сучасного Давида з Голіятом. Але ми знаємо, що коли й цим разом большевикам вдасться скоордувати, роз'їсти з середини ЧСР, як це їм удалося з Польщею, то буде це тільки чергова спроба народу страсти зі себе чуже ярмо. А після цієї, коли вона не властяться, прийде друга й третя, прийдуть чергові. В цій самій, чи в іншій країні. Хоч це може забрати багато часу, то зміни прийдуть, можуть навіть прийти нагло й несподівано, нове переможе над старим.

Знаємо це ми, знають це й більшовики. І тому вдарили вони на такий сполох такі величезні армії вислали проти мирного населення та ще й союзної країни. Знають вони, що перемога таких війн і настроїв не зупиниться на кордонах, але перенесеться над ними, охоплюючи щораз нові терени й нових людей. А до того кремлівські володарі знають, що під удар виставлена не лише московська супремачія, але й доктрина «марксизму-ленінізму», доктрина в ім'я якої вони руйнують світ, тероризують суспільності, знекровлюють народи та знищили й знищують сотні й тисячі людських існувань. Не лише, щоб знищити всякий опір, все нове в ЧСР, але щоб залякати інших в «сателітних країнах та в границях СРСР — вони такою потужною рікою розлилися по ЧСР.

Але сьогодні ситуація далеко не така, як була дванадцять років тому і відношення сил не таке, як було колись. А найважливіше: людина не така сама! Не такі її думки й прагнення, як були колись, не такі погляди й оцінки і не сповнена вона тим всеохоплюючим, паралізуючим тіло й духа страхом.

Минули часи сталінського терору, необмеженого старшунства «непомильної» комуністичної партії і хоч як хотіли б теперішні «вожді» повернути назад до тої страшної доби, це їм не вдасться. Народи, що недавно пережили жах і безглуздя комуністичної оприччини, не дадуться затиснути наново в зашморг. А коли пробувати затискати гайку до останнього, вона лопне, скорше, чи пізніше прийде до вибуху.

Не забуваймо, що перед очима всієї суспільності в СРСР, а ще більше в сателітних країнах падали безконечні неповинні жертви, проходили наглі арешти, тортури, розстріли, засилання та знущання й повільна смерть у концентраційних таборах. За залізною заслоною сьогодні вже майже кожен знає, що арешти, суди, розстріли були не тільки безпідставні, без доказів, але що вони навіть з точки зору обов'язуючого більшовицького закону й правосуддя недопустимі. Значить, були вони чистим, жорстоким насиллям на яке не може бути ніякого оправдання. А всі ці славнозвісні «зізнання», «свідчення», «признання до вини», які так залюбки продукували й показували на улаштовуваних для пропаганди монстрпроцесах, все це

були прямі продукти терору й знущань, найбільше рафінованих тортур, стосованих т. званими органами безпеки, які на ділі були органами крайнього насильства й терористичного розгулу над народами й одиницею.

Сьогодні вже майже кожен поза залізною заслоною знає, що на наказ згори, з волі комуністичної партії фабрикували й режисували великі й малі процеси. І що б більшовики не робили сьогодні, «безстрашні сторожі» країни, революції, безпеки — чекісти, енкаведисти, кагебісти — в очах населення є тим, чим вони в дійсності були: бездушним, жорстоким знаряддям в руках органів партії, для яких не було ні правди, ні кривди, ні закону, ні моралі, а тільки бажання коштом других, невинних жертв утриматися при виградах, що їх дає необмежена, ніким неконтрольована влада та ще й намагання спинитися по щаблях кар'єри. Неправдоподібні у своїй горі інформації про те винесли тисячі й сотні тисяч каторжан, звільнених після смерті Сталіна. Вони занесли вістки про те в найближчі закутки країни, а їхні близни, знищене здоров'я, зруйноване і їх і їхніх родин життя є стотисячним, мільйонним актом обвинувачення більшовицькій владі.

Серед звільнених знайшлися талановиті письменники, які в добре документованих книгах і матеріалах представили такий образ комуністичного «раю», що перед ним бліднуть картини жаху і терпіння Дантового пекла.

Книжки Серебрякової «Смерч», Гінзбург «Крутий маршрут» і багато інших, як це стверджує у своєму письмі до керівництва компартії голова зразкового колгоспу у Латвії, а тепер позбавлений праці і якихнебудь засобів до життя за те, що сказав правду, І. А. Якимович, — сотнями розходяться в Советському Союзі. За словами Якимовича, доходять вони і до найглухіших кутків, куди «зимою автобуси не можуть пробитися через снігові завії», а пошта взагалі «не доходить цілими тижнями». Всі ці видання «саміздату» (словотвір на зразок «государственное издательство», що тут значить «саміздателство», а в Україні слідом за незабутньою Шевченковою традицією просто «захалавна література») зростають, не зважаючи на

скрайні заходи й переслідування з боку партії, уряду та поліції, як весняні води. А серед них високоякісні твори Солженіцина, Чуковської, поетів Бродського, покійного Мандельштама та інших.

На іншому місці зупинимося над українською «захальною літературою», а тут при нагоді згадки про російську наголосимо ще деякі аспекти, які мають місце в Росії так же само, як і в Україні. Помилка б тої, хто думає би, що поширювачі цієї літератури, її активні прихильники обмежені до невеликого числа тих, які знані нам з новітніх «відьомських» судів над Даніелем і Сиявським, Гінзбургом, Галансковим (в'язень Гінзбург не є родичем авторки «Крутого маршруту»), Ляшко та інших знамих і незнамих. Згаданий уже голова колгоспу Якимович виразно каже, що ідеться про велику частину молоді, її кращу частину. Він каже: «...Не потакайли, не підхлібники... але найенергійніші, наймужніші і найвірніші принципам... молодого покоління...» Ті, що неминуче завтра очолять і свою суспільність і державний корабель. А репрезентують вони не лише молоде покоління, репрезентують вони нову віру, нові віяння, які будуть формувати життєву картину завтра.

Але тут треба підкреслити, що це ще далеко не революційна ситуація. Коли прийняти за правду твердження, що не революціонери, а старий режим приготував й кладе основи під революцію, то саме тепер ми бачимо, як більшовики кладуть основи під той злам, що їх у майбутньому змете з лиця землі. Їхня безрадність з одного боку, а з другого боку неуступчивість, намагання старими методами опанувати нову дійсність, а нові прояви життя тримати під контролею з допомогою давніше успішних заходів — все це компроміте їх в очак шораз ширших кіл суспільности й вириває цеглину за цеглиною з їхньої будови.

Марні намагання більшовицьких органів безпеки та прокуратури підсунути ферментуючим молодим силам, як це мало місце в процесі Галанскова й товаришів, зв'язки з закордоном, з антисоветськими організаціями, щоб мати змогу твердити, що ці ідеї не родяться в більшовицькій дійсності, що вони закинені із закордону. Бо ідеї ці, як

і їхні творці, є продуктом більшовицької дійсности, а ці нові думки й прагнення мільйонів громадян СС-СР. І не зважаючи на зусилля бюрократії, партії, на загострені зусилля органів безпеки, тобто терору, бо до них головно в ССРСР належить боротьба з іншою непартійною думкою, шораз більше тих, які публічно висловлюються в цьому напрямі. Згадати б тільки для прикладу сина одного з бардів більшовицької революції Олександра Єсеніна-Вольпіна, або генерала Червоної Армії і винахідника Петра Григоренка, чи авторів відомого «листа дванадцяти» до Букарештської конференції компартій, або тих сімдесят сімох учених, літератів, митців, що підписали протестний лист до прокурора ССРСР Руденка, тощо. Це про тих, що ми знаємо, а скільки їх невідомих нам!

Побіч згаданих вище на особливу згадку заслуговує жінка-героїня, дружина засудженого Данієля, Лариса Богораз, в жилах якої пливе українська кров. Вона в обороні свого чоловіка, в обороні людських прав і людської гідности, топтаних компартією і державною бюрократією, не побоялася протиставитися усій більшовицькій системі. Вона явно й славно, на очах громадськості міста Москви і агентів КГБ, не лише демонструє свій спротив і своє презирство представникам влади, але невтомно витоптує стежки до різних урядів, вимагаючи виясненя неправного поступованя та домагаючись полегш засудженням і запротореням.

Окремий є випадок професора А. Сахарова, великого російського вченого, лєнінського лавреата і найближчого співдрута та співробітника загалновідомого, нагородженого нобелівською премією професора Ігоря Тама. Проф. А. Сахаров опрацював об'ємистий есей, який підписав іменем та прізвищем і розсилав своїм науковим колегам. Один з відписів цього есею попав за кордон і був тут опублікований. У вступі до цього есею А. Сахаров стверджує, що в ньому вміщені не лише його ідеї, але й духові внески широкого кола науковців, які доповнили первісний текст. Таким чином цей документ є голосом не одиниці, але широкого кола передових учених російської нації. В ньому засуджено не

лише сталінський терор, переслідування, диктатуру партійної знаті над працюючими, але є там закляки й аргументи за тим, щоб знести цензуру, дозволити вільну думку, дискусію, щоб дозволити шукання, бо тільки це забезпечить дальший розвиток науки й життя.

У авторів документу перед очима ті величезні спустошення, яких зазнали не лише безконечні черги невинних людей, але цілі галузі науки. Контролею партії її віджилою доктриною, яку накидано й далі накидається дослідникам замість досліду, доказу — одні галузі науки підірвано, штовхнено далеко назад, а інші на якийсь час зовсім знищено (біологія, генетика). Ось до чого, згідно зі свідченнями найсвітліших підсоветських людей, довів пресловутий «діямат».

Усе це доказує правдивість вище сформульованого твердження, що в ССРСР не лише робітники й селянство наставлені проти режиму з огляду на тяжкі умовини життя але і в суспільних верхах зародився фермент, поширюється духове зрушення, яке у висліді банкрутства комунізму і в теорії, і в практиці, шукає нових візій і нових горизонтів у близькому майбутньому.

Але для нас, власне для нас — українців, так як і для всіх інших неросійських національностей в ССРСР, картина була б неповною, якщо ми не вказали і на інші її елементи. Це правда, що передові діячі культури й науки, митці й поети в Росії душаться в атмосфері большевицького тиску. Правда, що кращі з них бачать спустошення, наношені большевицькою системою і починають відкрито критикувати її та засуджувати, дехто по тиху, а дехто, як ми бачили, й голосно бунтуватися проти неї. Ця їхня постава породжена не лише фантастичними недоліками режиму й партії в нутрі країни, але в неменшій мірі затратою авторитету на зовні, у цілому світі.

Це правда, що большевики добули сфери впливу і нові плацдарми для дальшої пенетрації, важливі бази — Куба, Середземне море, Близький Схід, використовуючи монументальні помилки західних великодержав, але так само правдою є, що моральний престиж Советського Союзу в світі рівний сьогодні майже нулі. А якою ком-

промітацією і Сов. Союзу і комуністичної доктрини і їх славетного «інтернаціоналізму» була остання воєнна авантюра — окупація ЧСР. П'ять союзників варшавського пакту напали збройною силою на шостого, не повідомивши про це ні словом сьомого (Румунія)! Оце вам союз на большевицький лад!

Та не вважаючи на це все, ми мусимо бути свідомі деяких очевидних фактів. Замикати очі на них, заколисувати себе рожевими мріями й сподіваннями завело б нас знову до катастрофи. Першум з тих фактів є: вільнотумаюча й ферментуюча сучасна російська інтелігенція має ще перед собою, як-що вона взагалі здобудеться на такий крок, проклямацію дійсного, визнаного й ними права всіх народів на самостійне життя. Досі ще ніхто з них цього не зробив, хоч давно вже повинен і було багато нагод на це. До цього ще в них, росіян, не бракує традиції в цьому напрямку, напр. Герцен і його «Колокол». І тільки проф. А. Сахаров здобувся одним реченням на згадку, але тільки з негативного становища, про нестерпну ненависть Сталіна до України й українців. Але й він, проф. А. Сахаров, не зробив ні натяком дальшого кроку, щоб висунути позитивну програму, якінєбудь позитивні постуляти стосовно України.

Ще не додумався до цього. А без цього трудно говорити про якусь переродження, про справжні зміни в дотеперішньому імперіалістичному наставленні усіх росіян. Всі бо інші автори видань «саміздату» взагалі мовчать про національне питання в ССРСР, неначе б його й не було, неначе б не було русифікації і гонення національних культур національної творчости. І це нам дає тверду підставу твердити, що наявні в Росії лібералізаційні процеси покищо повністю у фарватері єдинонеділїмства, тобто російського імперіалізму. Та що вони хочуть тільки одну систему в імперії, яка й так виживає себе, замінити іншою, але самої імперії не торкати.

І тому ще раз і ще раз мусимо підкресляти ми, що банкрутує одна російська колоніальна система, але є небезпека, що на її місце може вирости інша, модерніша, більш людяна, але все ж таки російська колоніальна система. Ми не

сміємо спускати з очей, що так як колись Ленін і його революційна провідна верства замінили дворян і перегилий царат, а врятували імперію, так тепер можуть нові сили в Росії, нова провідна верства замінити банкрутуючу большевицьку систему в нутрі збереженої імперії. І з цього ми мусимо витягти відповідні висновки та бути на поготові разом з іншими народами, що теж поневолені Росією, — дати відпір усім, а не тільки большевицьким імперіалістичним зазіханням і намірам.

А тепер розгляньмо подібні процеси в Україні.

Україна сьогодні, більше як коли, є невральгічним тереном всієї советської системи. І своїм геополітичним положенням, і величиною, минулим і накінець ступенем розвитку — вона вирішно важить на долі російської імперії. І тому тиск московського центру на Україну завжди важчий, як на інші країни. І не дарма Сталін ненавидів українців і мріяв про виселення в безмежжя Сибіру тих з-поміж нашого народу, що ще залишилися б живими після чергової масової суперсжовщини, яку він так методично приготовляв. Хоч він був і кат, і параноїк, але своїм критичним оком він бачив, що доки буде Україна, доти російська імперія буде мати свою ахіллеву п'яту.

Беручи до уваги цей зміцнений тиск Росії на Україну, ми могли сьогодні, після стількох фаз масового народодбивства, доконуваного большевиками на українському народі, припускати, що процеси й нові віяння в Україні могли б бути припізнені у відношенні до інших складових частин ССРСР, а в першу чергу у відношенні до самої Росії. Однак так воно не є. З приємністю мусимо відзначити, що є якраз навпаки. Україна не відстає навіть у відношенні до Росії, де тиск і переслідування менші, де немає зовсім переслідувань з національних причин, а є очевидне упривілеювання російського елементу під кожним оглядом. Не зважаючи на те все, Україна стоїть на рівній лінії з Росією в боротьбі за покращання життя, за лібералізацію, за звільнення творчости з лежачої тупої партійної цензури, а ще до того, чого зовсім немає в Росії, за права рідної мови, за духовно-культурну самобутність, за

збереження власних традицій і т. д. і т. д.

З почуттям гордості мусимо підкреслити, що такого вичерпного, плястичного представлення большевицьких насильств над правосуддям, як це подав В. Чорновіл, або такого зображення нелюдяности і найрізномордніших неподобств большевицької концлагерної системи, як це змалював Н. Мороз, ніхто досі не зробив. А письма й звернення Масютка, Кандиби, Караванського, Гориня, чи феноменальний документ Лук'яненка, або повний змісту лист Горбового, чи потраюсаючий до глибин лист Юрка Шухевича є такими великими документами людяности, відбиттям найшляхетніших прагнень одиниці бути повною людиною і працювати, творити для своїх найближчих, своєї громади, свого народу.

Зовсім окреме місце в тому переліку займає праця І. Дзюби «Імперіалізм чи русифікація». Хоч з позицій марксизму-ленінізму, хоч все ще в половині федералістичного всеросійського дурману, однак І. Дзюба так яскраво, так глибоко, повно й переконливо аналізує й виявляє русифікацію на всіх відтинках життя, що його твір залишитьс'я назавжди не лише класикою на цьому відтинку, але він вирізьбить незнищимі сліди на дальшому розвитку подій і в Україні, і в цілому ССРСР, а напевно не менше і серед інших народів, поневолених Москвою.

І тому ми повністю в праві з підкресленням сказати, що небагато таких документів знайдемо в українській літературі. Документів з таким глибоким загальнолюдським змістом і одночасно таких виразно національних та патріотичних. А коли додамо, в яких умовах вони постали, то тоді щойно зрозуміємо повністю і вагу тих документів, їхню стікаючу кров'ю життєвість і подвиг тих людей!

Не можна не додати, що всі ці автори, як і їх однодумці в краю, а з ними велика частина української суспільности, а в першу чергу краща частина молоді, не є ані членами якогонебудь підпілля, ані політичними діячами, ані не мають вони та не шукають якогонебудь зв'язку з закордоном, з українськими «буржуазними націоналістами», вживаючи большевицької фразеології. Вони звичайні рядові

члени своєї спільноти, що хоч своєю освітою стоять на високому поземі, але не відірвалися від загалу. Вони органічний продукт життя свого народу на даному історичному етапі. Вони з'ясовують тільки те, що бачать та переживають разом з усім українським народом, передають на папір те, що палять і болить українську спільноту і тому вони відкидають і опротестовують наявні переслідування свого народу, спроби нищити його. А видвигають вони і підтверджують визнані всіми у світі права і прагнення: права на людську гідність для одиниці та на незалежне життя, мирний розвиток і вільну творчість народу.

Вже нераз була мова про «спільне і різне» між нами, українськими державниками та самостійниками, і тими новаторами, що поза залізною заслоною, що в Україні. Перше і дуже підставове: вони в нашому розумінні слова самостійниками не є і бути не можуть. Кожен їх вияв у цьому напрямі був би знищений зі сказаною люттям большевиками. Вони є тим, чим у даних умовах можна бути в Україні. Є вони або щирими визнавцями, або просто в повному положенні того духового світу, що називається марксизмом-ленінізмом. Вони вірять в той ідеологічний багаж, вони навіть не мали змоги познайомитися з науковокритичним його розбором та з іншими, сучасними світоглядними течіями, і на його базі та в його рамках вони намагаються розв'язати основні питання життя народу й людини, проблеми стосунків між одиницями й між народами, та вічні завдання росту й розвитку. І тут між нами й ними непроходима пропасть.

Вони намагаються здійснити нездійсненне, а в рамки доктрини, основні якої прокладалися п'ятдесят і сто років тому, втиснути модерне, сучасне життя. Життя, якого багатства й різноманітності ані пізнати, ані навіть окреслити не могли названі два червоні «пророки» і їх послідовники того часу. Вони, наші новатори, загнані у виїняткову тяжку ситуацію непорушною догмою, (що обов'язує без найменших відхилень під большевиками) про те, що большевики, чи радше названі їхні пророки, остаточно відкрили закони людського життя та розвитку і нам, людям, нікуди дер-

зати, на ніщо шукати нових доріг, візій, а вистачить невільничо ступати слідами, накресленими п'ятдесят і сто років тому. Їх мусить зобов'язувати, що людський геній остаточно об'явився у Маркса-Енгельса-Леніна і вже тут ніяких ні несподіванок, ні крутих поворотів бути не може.

Для нас же життя постійно відкрита книга, в якій ми постійно відкриваємо й переживаємо щось нове, досі небувале. Ми свідомі того, що ані Маркс, ані Енгельс, ані тим більше Ленін не відкрили остаточно правд так само, як не відкрив ніхто перед ними, ані не відкрив після них. Людство бо постійно маршує вперед і вгору, переходить через різні етапи, з яких кожен має свої особливості й свої форми та закони і рух його вперед і вгору не можна спинити ніякою доктриною. Ми приймаємо життя, як цілість і поодинокі його вияви такими, якими вони є, а не через призму якоїнебудь доктрини. Ми знаємо його основні правди і закони, але ми теж знаємо, що воно завжди несе щось нового зі собою і нам треба обсервації, емпіризму, критичної аналізи, а не схоластичної теорії та цитатоманії. Знають про ті свої слабості й большевики, а тому пустопорожньо деклямують вони про «творче застосування» марксизму-ленінізму, але на цій деклямації й кінець. Коли приходять до діла, вони зразу попадають у витерті колії та шаблонами хочуть охопити життя і всі його процеси.

Федералізм — велика ідея і можливо, що ми поволі зближаємося до світової федерації вільних і рівних. Але ж СРСР не є ніякою федерацією. Це просто напросто російська імперія з усіма виявами імперіялізму. І помиляються ті з наших новаторів, які думають, що імперську Росію можна мирно, переконуваннями перебудувати, змінити її характер, щоб з імперії постала федерація.

Але з другого боку ми не можемо заперечити не лише здорових і шляхетних намірів тих людей. Вони бо не лише цілим своїм еством стоять за своїм народом, вони готові пожертвувати в боротьбі за його права всім найдорожчим у житті людини, включно зі своїм життям. Вони змагаються за досягнення того, що в даних умовах ося-

гнути можна. Вони є викладником і реалізатором народної волі в існуючих умовах, що безстрашно протиставляться нелюдській, вбивчій системі й намагаються вирвати в неї те, що на їхню думку вирвати можна, а без чого немає ні для народу, ні для одиниці дальшого розвитку, досягання дальших, вищих щаблів. Вони з найбільшим трудом і ризиком намагаються піднести, зміцнити й розбудувати сьогодні свого народу, а завтра прийдуть нові, їхні наслідники, що на «їхніх кістках» продовжуватимуть марш уперед.

І власне цим вони такі близькі нам. Власне цим вони є прогресивною силою в історії і зокрема в історії свого народу. Вони голосно там, а не тут, в умовах вільного світу, заперечують несприятелю, віджило старе й шукають нового кращого. Вони є передвісниками змін, торують їм шлях і вони своєю відвагою, настирливістю, своїм генієм тих змін, більших чи менших, діб'ються. Але на це треба часу, треба більше людей, поширення цього руху, масивніших виступів. Ми можемо сказати, що деяких змін вони добилися, хоч дуже початкових. І в цій їхній боротьбі не лише наші побажання, але вся наша допомога мусить бути з ними.

Та є у нас на еміграції деякі скрайні елементи, відірвані від крайового життя, про яке одначе вони залюбки дуже настирливо галасують, що виступають проти такої постави. Вони кажуть: раз справа на революцію, тоді всі ті часткові здобутки, осяги, вся та еволюція розвитку не має більшого історичного значення, або навіть є перешкодою. Бо все це звертає надії народу в бік повільного, еволюційного розвитку, в бік поступневих здобутків з величезною затратою часу, в той час, коли тільки революційний злам, силовий удар може дати і дати справжню перемогу. Цьому твердженню не можна заперечити правдивості, але тільки в одному відтинку: так, остаточну перемогу дасть революційний злам, який буде силовим ударом нового зі старим. За те ті всі зміни на краще, часткові здобутки, еволюційні, хай навіть дуже повільні просовування вперед є нічим іншим, як поширенням бази під дальшу боротьбу, здобуванням ширших людських кадрів для

неї, розкитуванням позицій ворога.

Коротко: все те творить підґрунтя, на якому визріває майбутня революційна ситуація. І тому ми, шукаючи революційної розв'язки й приготівляючи її, не тільки не відкидаємо поступневого, еволюційного зближення до неї, але навпаки — вважаємо його дуже потрібною передумовою. І тому всіми засобами сприяємо тим силам, що наставлені й змагаються за поступенні, часткові здобутки.

При цій нагоді слід зайняти поставу ще до одного, нібито революційного, а в дійсності антилюдського, шкідливого й авантюрицького збочення, яке ще донеде покутує в нас. Ідеться про сумнозвісне «чим гірше, тим ліпше». З того мало б витікати, що покращання положення, побуту населення, полегші й часткові здобутки є перешкодою революційному процесові, а сприяє йому все, що є якраз навпаки. Я не буду наводити десятків історичних, давніх і недавніх, прикладів, які вчать, що це якраз навпаки. Вкажу тільки на один: чи за Сталіна було можливе те, що має місце сьогодні? Значить, цей нібито «революційний принцип», а в дійсності гурареволюційна фраза, не має нічого спільного ні з життям, ні з революцією. І тому ми її відкидаємо, як особливо шкідливу.

Але так само рішуче, а може навіть ще рішучіше відкидаємо напіві тих різних лізюністів і краєснудхів, переродженців і капітулянтів, що у вимушених поступках большевизму бачать його «переродження», зміну його характеру і суті; всіх тих, що нагло в обличчях Шелеста і Косигіна, Брежнева та Подгорного побачили ознаки людяності. І листами до них, кланяючись у пояс та добираючи милих для вуха фраз, хочуть добитися того, що дає тільки праця й боротьба. Вони своїми листами і штучно сконструюваними аргументами дурять себе та цілу українську еміграційну громаду і, найважливіше, пробують впровадити в блуд український нарід на батьківщині, наче б гарними проханнями і доброзичливістю, аргументом і «ленінською» цитатою можна у большевиків добитися поступок. Найсвіжіший приклад з Чехословащиною ще раз почувив, що ні аргументи, ні переконування,

ні заклинання «на бороду Леніна», ні навіть готовість співдружити з російським народом не вистачають: Москва хоче тільки одного — повного підпорядкування і від того вона не відступить, доки не буде сили, що її примусить до того.

І тому цього роду «ангелів доброзичливості» треба берегтися й перед ними та їхніми софістичними виводами треба остерігати українську суспільність по обидвох боках залізної заслони.

Усе, що діється в Україні, як і в меншій мірі те все, що діється в самій Росії та в інших республіках ССРСР, вказує, в яку сліпу вулицю, просто безвихідь забрив большевизм. Особливо показовий у цьому відношенні останні події на терені ЧСР і большевицьке поступування щодо ЧСР. Новотни і його сталінська кліка, за згодою і голосним схвалюванням Москви, завели цю індустрію, добре зорганізовану країну на беріг руїни. А сотні й тисячі чесних громадян і патріотів опинилися на довгі роки зовсім неповинно в тюрмах, якщо не наложили головами. Врешті цілий нарід далі не міг ні терпіти насильства, ні толерувати хаосу, спричинюваного компартійними комісарами, ні приглядатися, як ціла країна котиться щораз нижче. І у висліді загальної постави, на базі загальних прагнень знайшлися навіть серед керівних кіл справжніх та ідейно наставлених комуністів люди, які рішили піти з народом, щоб загальним зусиллям направити заподіяне протягом двадцяти років лихо. А щоб цього добитися треба було змін, реформ, треба було відірватися від невилічного наслідування скомпромітованих російських зразків, треба було завести законність і справедливість, а жертви терору не лише звільнити з тюрм, але й дати їм сатисфакцію. Не було мови ані про зміну основного наставлення на «побудову соціалізму», ані тим більше про ослаблення союзних зв'язків з ССРСР, бо кожен мешканець ЧСР свідомий величезної німецької загрози.

І замість привітати ті правильні й великі намагання й допомогти народові вийти на кращий шлях, кремлівські лідери змобілізували малоощо не мільйонову армію і через ніч кинули її з усіх сторін на

територію ЧСР. Вислали вони мільйон вояків (понад шістьсот тисяч на терені ЧСР, а така сила мусить мати приблизно стільки в резерві), щоб завести знову... цензуру, забронити... критику країн варшавського блоку, а в першу чергу провідників ССРСР, не допустити до вимог справедливості з боку тисяч безпідставно арештованих, суджених і тортурованих та змусити мешканців ЧСР будувати «російського типу соціалізм».

Цей «російського типу соціалізм» ми саме тепер розглядаємо, а народи ССРСР переживають на своїй шкурі. Цей «російського типу соціалізм» це наперед жорстокості воєнного комунізму й «ленінського» ЧеКа, потім понад двадцять років сталінського божевілья, а тепер знов поворот у тому самому напрямку, що й називається популярно неосталінізмом. Цей «російський тип соціалізму» це не лише намордник науці, мистецтву, вільній творчості, але й переслідування, терор проти всього нового й свободолобного та в кінцевому рахунку — сліпа вулиця.

«Російський тип соціалізму» довів до того, що двадцять років після переведення насильної колективізації, сільське господарство в постійній кризі. А кожен «володар» — Сталін собі, Хрущов собі, а теперішнє «колективне керівництво» собі — видають заклики, реформують на папері, заліснюють, розорюють цілину, наводнюють, висушують і в результаті на сотні мільйонів доларів купують збіжжя за кордоном, щоб прокормити своє населення. По селах і колгоспах аж кишить від агітаторів, партгорів, ну й, очевидно річ, сексотів, стукачів — тих основ будівництва «соціалізму російського типу», а продукція збіжжя відстає і загальною сумою, і кількістю виробництва на поодинокого колгоспника. Сам же колгоспник — прямо невилічник, підкорений безчисленим бюрократам і «влада імушним». Він, кормитель країни, до сьогодні не «паспортизований», а в ССРСР це значить людина без права порушуватися, виїздити кудинбудь, без права покинути село, щоб відвідати рідних навіть у недалекій околиці. Місцеве начальство рішає, що колгоспникові робити, куди йому йти, що думати. Як шейки й племінні кацики у Савдиській

Арабії, де ще залишилися решти найбільшої ганьби людського роду-невільництва. А вже про переселення до міста, зміну праці на фабричну, то можна тільки мріяти. Це така «государственна» проблема, що її розв'язують у відношенні до кожного кандидата роками та ще й найвищі державні й — очевидна річ — партійні чинники. Проблему цю так глибоко і по-людськи представив О. Гончар у своєму «Соборі».

Знов же з індустріалізації зробили большевики фетиша, якому пробують підпорядкувати і людину, і народ, і виставити її, як щось, чого міг добитися тільки большевизм. Це правда, що в індустріалізації країни большевики мали і мають величезні успіхи. Але де суспільність заплатила так дорого за цю індустріалізацію? Всюди повставали індустріалізаційні капітали, резерви на побудову нових підприємств і виробництв коштом людського поту і на це немає ради. Тільки праця творить капітал. Та індустріалізація в СССР коштувала — тільки через большевицьку систему — море людської крові й мільйони знищених людей. І врешті — індустріалізація не є самоціллю. Вона творить підстави під нові форми життя, нові галузі людської діяльності, створює нові продукти, які в чергу викликають дальші потреби. Вона переміняє характер сільсько-господарської країни й підносить її на вищий щабель, вона творить базу для загального поліпшення, до постановня нових, кращих суспільних відносин, до піднесення побуту людини й національного колективу, до їх оновлення й постійного удосконалювання. Але цього всього при большевизмі немає. Бо він нездібний, боїться витягнути висновки з положення, яке він сам створив. І замість причинитися до підйому суспільности вгору, большевизм намагається й далі тримати її в своїх кліщах, спихати її вниз.

І тому большевики постійно розбудовують бюрократичний апарат. Світ не бачив так розбудованої бюрократії, як це має місце в СССР. Маркс учив, що зі зникном капіталізму й імперіалізму зникає бюрократія, та большевики відай вирвали ці сторінки з писань Маркса і натворили таких нетворчих бюрократичних установ, стільки людям

вирвали з рук творчого знаряддя, а заставили їх вести «паперову війну», що завести колись лад на цьому відтинку й створити як небудь нормальні стосунки забере маса часу й енергії.

Комуністична доктрина, а ще більше большевицька практика «цвітуть і розвиваються» тільки в умовах монополії. Поставте їх на хвилину в умовини свободної гри сил і обміну думок і їхні дії будуть почислені. Всяка конкуренція всяке порівняння несуть ім кінець. І власне тієї конкуренції, порівняння з іншою системою большевики уникають, як смерті. І тут саме є ахіллева, смертельно вразлива п'ята большевизму. Він не може вийти на відкритий удар, на порівняння ні світоглядово-політичне, ні життєво-практичне з іншими сучасними системами. І тому він боронить до останнього теплярняних умовин, які йому дає монополія. Кінець большевицької монополії це кінець большевизму.

Всі ці факти, а є їх багато більше, чим вчислені, породжують невідхильні наслідки. Ми вже говорили про фермент в самому СССР, де світліші й відважніші люди починають явно й славно виступати зі засудженням існуючої системи й вимагають змін, ми з'ясували білий жах Кремля у зв'язку зі зрушенням в ЧСР і масовими популярними вимогами покращати життя, привернути найосновніші свободи. Та на цьому не кінець. У висліді цього всього фактично не стало того, що називалося «світовим комуністичним рухом».

Колись Маркс і Енгельс писали в Комуністичному маніфесті: «По Європі ходить привид, привид комунізму». Сьогодні ще з більшим правом треба сказати: привид змін, привид визвольних здвигів в СССР згання сон з очей кремлівських володарів. Колись слово Москви було невідхильним наказом для безчисленних комуністичних партій у світі, колись найгероїчніші постаті міжнароднього комунізму не лише схиляли свої голови перед кивками Кремля, але й клали їх без скарги під кремлівський топір, а сьогодні замість того маємо в світі ряд течій і рухів, партій і груп, які, присвоївши деякі, одні одні, а другі інші, елементи вчення Маркса-Енгельса, а часом в додатку ще й Леніна-Сталіна, не лише

йдуть різними дорогами й у різних напрямках, але й одверто поборюють і засуджують колишню свою Мекку-Москву.

Покищо спільна в них, хоч уже не лучить їх в одно, ненависть до капіталізму, до старої системи, але кожен з них проєкує інше майбутнє. А вже «російський тип соціалізму» є для них відстрашуючою анатомією. Колись європейські комуністи мовчки слухали й повинувалися волі Москви, а сьогодні вони мають свої позиції, свої оцінки, свої осуди, часто зовсім протилежні московським. В них усіх неприховане недовір'я і ворожість до кремлівських метод і намірів. Цим вони не перестають бути комуністами, але не є вже вони більше сліпим знаряддям Москви й готові йти без неї, а навіть проти неї. «Світова батьківщина пролетаріату» оголила себе своєю практикою і безглуздя та показала, чим вона є: російською імперією.

З особливою ясністю показалося це в часі останньої чехословацької кризи. І тому більшість комуністичних партій зрозуміли сигнал: був це поворот сталінізму, проти поступу, проти найздоровіших національних аспірацій і вимог. Через те їм не було іншого виходу, як засудити большевицьке поступування і стати по боці ЧСР. А ті, що поступили інакше, видали самі собі моральний присуд, на наслідки якого не прийдеться довго чекати. Москва ж, колишній центр «світового комунізму», опинилася з чотирьох трабантами по своему боці: Польщею, Болгарією, східною Німеччиною і непевною Мадярщиною.

Колись комуністичний рух, а в першу чергу ССР, підкреслювали свою ідеологію, «неперевершене» вчення діяту і свою програму «прекрасного, величнього майбутнього», в ім'я якого можна було жертвувати сьогоднішнім і для скоршого досягнення того майбутнього годитися на різні жертви. Сьогодні з тієї ідеології, діяту, з програми майбутнього нічого не залишилося. А ССР не тільки що веде звичайну силову великодержавну політику, але й повністю заступив ті всі великі ідеї й гасла звичайним російським імперіалізмом і шовінізмом. І тому то так легко большевики пожертвували всіма великими ілюзіями не-

давнього минулого і проти волі майже всіх компартій вмащерували в ЧСР.

У висліді цих голих фактів, яких не могла не помітити кожна людина, будь вона навіть запаморочена комунізмом, ми можемо без найменшого ризику висунути твердження: кожен справді ідейний комуніст у світі є проти московського старшунства, проти російського зразку комунізму, проти заводження у своїй, чи других країнах такого ладу, такої системи, як в ССР. Ми можемо піти далі й сказати: спротив Москві і її політиці є справжнім показником ідейності всякого комуніста у світі. Де того спротиву немає, там маємо діло або з наємниками, або з клієнтами, що живуть з большевицької руки. І це є причиною, чому большевикам не вдається збити до купи якийнебудь Комінтерн, або хоч його тінь, а навіть тяжко їм буде, дуже тяжко скликати таку конференцію компартій, в якій взяли б участь усі з винятком, очевидно, двох великих: Китаю і Югославії, та ще може декого.

Але хтось може сказати: так, положення у большевиків нелегке під кожним оглядом. Але ж вони можуть еволюціонувати до кращого, можуть перероджуватися й впроваджувати реформи, можуть наставитися на нові вимоги й потреби, а це не лише врятує їх від клопотів, але й дасть їм поштовх до нового підйому, до нової фази прискішеного розвитку. Відповідь на це може бути тільки: ні. Большевицизм не може еволюціонувати до кращого, не може здобути на глибокі реформи, бо це противиться його внутрішній поставі, цілому його змісту, його фундаментам. Вугольним, незрушним каменем большевицизму, на якому побудована ціла його ідеологія, світогляд, з якого виростає його програма й політика, на якому спирається його стратегія й тактика є твердження, а навіть віра, бо всі докази заперечують це, що він посів остаточну, науково обґрунтовану, вічну істину життя, що власне він єдиний є майстром остаточної методи і тому він «не може помилитися», а міняти щонебудь у ньому було б злочином. Догма про ідеологічну, світоглядну, політичну непомильність компартії є не лише теоретичним твердженням, але на ній

побудоване ціле життя й сумнів у це недопустимий. А коли він об'явиться, то на нього слід реагувати як в ЧСР. Отже де ж тут місце на реформи?

Дальшим ускладнюючим у цьому відношенні чинником є розвиток подій, розвиток ідей на протязі останніх років. Післявоєнний період приніс таке багатство нових поглядів, прагнень, такі нові візії і то у великій мірі на базі конкретних здобутків людини, що нагло комунізм опинився далеко позаду. А це зіпхнуло його на позицію оборони, в якій кожна поступка, концесія мають вигляд невдачі й відступу. Коли б партія почала була висувати ідеї нового від себе, ініціюючи їх, тоді вона не лише рятувала б себе, але й творила б ілюзію, що власне вона далі маршує на чолі життя. А так життя виривається з-під її контролю, розвивається поза нею та проти неї і у висліді вона змушена боронити свої віджилі позиції, що належать до вчорашнього дня, теоретичні положення, свої абсурдні, безглузді та жорстокі надужиття в минулому, бо ж усього на одного Сталіна скинути не можна. А тут ще живуть і діють на найвищих постах в державі й партії «володарі людських доль», що при Сталіні будували соціалізм, арештовуючи невинних, катуючи, розстрілюючи. І вони є величезною перешкодою у всякому русі вперед, бо їхній зір прикутий до одного: «Був Сталін — був порядок».

Тому більшовикам таки неможливо вирватися зі смертельних обіймів давніх формул і вони ще й далі стараються пояснювати сучасні явища, події, почування, думки та й на них будувати передбачення майбутнього. Зв'язані назавжди фразами Маркса, чи Леніна, вони повторюють їх, хоч життя на очах їх заперечує. Вигадали батьки більшовизму фразу про «імперіалізм, як найвищу й останню фазу капіталізму», з упадком якого (імперіалізму) мусить прийти повна перемога комунізму. А ось на наших очах впали всі імперії, голандська, бельгійська, французька, британська, доживає свого імперійка Португалія, а на їх звалищах зовсім не видно перемоги більшовизму і зовсім не зникає капіталізм. Навпаки, він виявляє не лише колосальну життєву динаміку, але

знаменито пристосувався до нового стану і створив у ньому кращі умовини для своїх народів, як вони колинебудь мали (правда не всі) за існування імперій. Там, де були колонії, формуються нації, чого зовсім не передбачував ні Маркс, ні Ленін.

Згідно з комуністичним вченням, капіталізові невід'ємні величезні періодичні кризи, які прискішуватимуть творення революційної ситуації, зубожуватимуть щораз більше населення й урешті доведуть до революції, в якій загине капіталізм і переможе комунізм. А ми бачимо, що капіталізм не лише опановує «неминучість» криз та зв'язаних з цим соціальних і політичних неспокоїв, але й великий духово-психічний фермент і політичне зрушення приходять у добі вершкового добробуту, а їх спрямування зовсім не націлюється на комунізм. (На цьому місці заввага: автор зовсім не думає проборони капіталізму, який теж скінчиться, як система, й дасть місце новій суспільно-економічній формі, а тільки стверджує, що той еволюціонує в іншому напрямку, як «доказали» творці марксизму-ленінізму).

Це ж саме зі славетного догмою Маркса про «аккумуляцію капіталу». Згідно з цією догмою, багаті мали ставати щораз багатшими й їх мало бути щораз менше, а біднота бідніти докраю аж до революційного зломання капіталізму. А ми бачимо в таких капіталістичних системах, як ЗДА, чи мішаних, як Англія, Франція і т. п., що, хоч багаті і далі багатіють-правада не всі, бо одні падають, а на їх місце приходять численніші інші —, але й життєвий рівень робітників не лише постійно зростає, але він швидко міняється, втягаючи в себе нові здобутки людської думки й технології.

Але що це все обходить більшовицьких теоретиків? Вони замкнули очі й повторюють давно завчені формули.

Вивчаючи причини теперішнього загально-світового ферменту й неспокою, ми бачимо, що його глибоке тло, підґрунтя майже всюди одне й те саме: наука, технологія, людські знання й матеріальні здобутки доконали колосального скоку в останньому півсторіччі, а далеко позаду них залишилися не лише соціальні відносини, розподіл і

користування твореними добрими, але й політичні системи і найважливіше — морально-духові положення й постулати, що їх передало нам наше вчора, не відповідають нашому сьогодні, а ще більше нашому завтра, в яке таки дивиться людина. Це родить незадоволення і неспокій одиниць та колективів. Ножиці між людським досвідом останніх десятиліть, сумою пережитого за той час, між здобутками науки й технології (а це все проквітне людський зір далеко вперед, до шукання досконаліших форм і поглибленого змісту нашого існування, до його збагачення, до виявлення, з'ясування по-новому, на вищому поземі призначення і цілей нашого існування та нашого вияву) і між ще існуючими соціально-політичними системами, формами співжиття народів між собою і людей між собою — зростають. Ні ідеології, ні філософські системи, ні релігії не дають сьогодні повної задовольної відповіді.

Ці загальні, глобальні умовини в большевицькому просторі помножені багаторазово, піднесені до дуже високого ступеня як з одного боку значнішим ніж на заході скоком від наукового й технологічного вчора у сьогодні, так з другого боку — відсталими на десятки років, може навіть у деякому відношенні на століття, побутовими умовинами людей. В той час як у світі напружене шукання за « звільненням людини », за « повною свободою », за зламом, який розторощив би всі відсталі, непотрібні й несправедливі обмеження, регулювання створив би в назріваючій « золотій добі » усього людського роду новий справедливіший від попереднього розподіл дїбр і місць при станках творчості і при столах споживання, поза залізною заслоною боротьба ще йде проти давно забутих пороків « кам'яної доби » людських стосунків — проти цензури, заборони вільного слова, недопускання одиниці рїшатї про своєю долю та проти найгіршого пороку людського роду, пороку і злочину, що є у великій мірі джерелом усіх інших: переслідування, використовування народу народом.

Первородні гріхи большевизму в цьому напрямі і їх постійне фактичне заперечування визнаних усіми прав і законів довели до то-

го, що навіть їхні ідеологічні брати змушені сторонити від них. А для молодих сил, для тих, що ферментують, шумлять, наставлені усією своєю істотою на майбутнє, большевизм очевидний предмет насміху. Коли весною цього року в Парижі і інших містах Франції комуністичні агітатори пробували очолити розхвилювані маси, то їм відповідали насміхом кпинами. З лайкою і погордою відкидають молоді сили комуністичну самохвальбу і навіть ті, що шукають розв'язки на ліво (« нова лївиця »), не лише відкидають большевицьку систему, але шукають нових горизонтів далеко попереду, залишивши « російський тип комунізму » в забутті.

Коли у Франції прошуміли цьогорічні весняні людські повені на вулицях міст і у заводах, то керівники держави й суспільности взяли за негайних реформ, глибоких перемін, які дехто називає революцією. Коли в ЗДА, архитвердині капіталізму, молодь і велика частина духової еліти народу виходить демонструвати на вулиці, штурмує школи й інші заведення, то і державні органи, і суспільні організації, і приватні одиниці за загальним схваленням шукають змін, реформ, нових розв'язок на всіх щаблях суспільного життя. Бо щоб жити, рости, треба реформуватися, їти з часом, міняти форми, удосконалювати їх. А за залізною заслоною є навпаки. І там бачимо напір суспільности й людини в напрямі нового, кращого, але режим, партія не шукають того кращого. Вони зосереджують усю свою силу на те, щоб до того нового, кращого не допустити, стримати розгін нових віянь, коли б їм удалося, вони замість їти вперед, пішли б назад.

Кожне молоде покоління приносить щось нового, свого у життї. Новий зміст, новий, свій стиль. Прагне воно, щоб виправдати своє існування, дивинути суспільність на вищий щабель. А большевики знають одну відповідь на те: вам є чого вчитися від старших, тобто помічників Сталїна, яких він не встиг перебити, вам є що наслідувати. Їхня преса рік-у-рік, а тепер особливо, сповнена споминами про минуле, недійсними елегїями про романтику, відданість, красу « воєнного комунізму », часів « коли ще

рямі зразу були виявлені як груба провокація і фальш. Як напр. «викопання» найновішої американської зброї, або поперебирані «під туристів» західні вояки (хочби одно прізвище такого вояка!). І у висліді — очевидна компромітація. Большевики виставили себе не лише на осуд, але й на сміх. І як не закінчиться «чехословацька авантюра», чи вони вийдуть вже, чи після якогось часу, чи залишаться довше окупувати ту країну, їхня політика у відношенні до ЧСР, укоронована окупацією, це одна величезна моральна, політична й стратегічна поразка. Бо не лише проти народного руху викотили вони гармати, не лише проти свого союзника, що в даному разі має іншу думку й то у відношенні до своїх внутрішніх, а не загальних проблем, але й показали себе нетверезими грачами, що готові кожної хвилини започаткувати гльобальну воєнну катастрофу.

Ми вже говорили про наслідки такого поступовання у відношенні до їх власних громадян, до їхніх комуністичних, дотеперішніх співдрузів, а тут треба ще підкреслити, що інвазією на ЧСР большевики не лише захитали існуючу рівновагу в Європі, але й переконали решту своїх міжнародних прихильників, тих, що хотіли йти і зговорюватися, що це неможливе. Большевикам у їхньому складному внутрішньому положенні, у їхніх конфліктах з Китаєм, Югославією дуже допомагала приязнь з ЗДА. Тепер, навіть якщо большевики у близькому майбутньому виведуть свої війська з ЧСР, громадськість і політичний провід ЗДА знають, що на них, на їхню поміркованість політичний розум покладається не можна, ані їх брати за підпору мирного стану. І тому ЗДА будуть змушені ревідувати свою, прихильну до большевицької Росії, політику й розв'язувати собі руки на Далекому Сході, в Азії, на інших театрах, щоб могли в потребі поставити чолу большевикам.

Така тотальна поразка на всіх відтинках рідко коли зустрічає великі держави. І тому повністю оправдані ті автори, які передбачають у недалекому майбутньому значні пересунення на вершку советської державної драбини. А приходять це саме у моменті загострення внутрішніх суперечностей, кон-

фліктів у глибині суспільного життя в СССР, в моменті, коли партія, застрашена популярними вимогами змін і полегш, відповіла погрозами. Приблизно в тиждень після закінчення окупації ЧСР, в статті партійного історика Родіонова (в «Правді») не лише засуджено нові течії й вимоги, не лише заперечено все нове і шукання за ним, не лише виеліміновано покращання життєвих умов, але й підкреслено покару, знищення, як за сіб, що його партія і держава готувляться ужити. Це значить, що партія нічого не навчилася від життя, що вона не здібна на оновлення себе самої й своєї політики, що вона може робити одне: вибивати клин клином. Історія вчить, що стається в такому випадку. Нове завжди виходить переможцем у боротьбі зі старим. Життя іде вперед, а не назад.

Одначе було б крайньо небезпечним легковажити ворога, не доцінювати большевизм. Він показав свою динаміку, свій формат в неодній історичній скруті і кризі. Припертий до муру, він вживає всіх, навіть найбільш нелюдських, засобів. Він ще може накоїти величезного лиха. І тому радше треба вибивати йому зброю з рук, як передчасно йти на нього лобовою атакою.

Минуло п'ятдесят років від перемоги большевизму. Тисячі й мільйони сподівалися від тієї перемоги нової, кращої ери людському життю, нових осягів для всіх народів і рас. Мільйони вірили в «загірну комуну», трудилися для неї, відважно вмирали за неї. А тим часом цих п'ятдесят років це суцільне заперечення людини і її прав, її гідности, це зведення її до ролі підневільного гвинтика, яким керує чужа воля й думка, це підпорядкування цілого життя бездушній бюрократичній машині держави і її поліційних органів, це затуманювання людей, засмічування науки, забивання вільної творчости, заперечення експерименту й досвіду партійною ідеологією, це врешті позбавлення всіх неросійських народів права зберігати свою особовість, національну ідентичність, традиції, культуру, пам'ять свого великого минулого, це заперечення самотньої народної творчости й розвитку.

Большевики не змінилися, бо змі-

нитися не можуть. За ширмою своєї ідеології, за програмою «кращого майбутнього» є тільки сила та тільки сила й насилля мають у них свою вагу. І тією силою вони відповідають на всі проблеми дня, на вимоги життя, на вимоги людини й народів.

Понурий спектакль, який має місце в ЧСР, є черговим незбитим доказом цьому. І тому з цього треба зробити єдиний можливий висновок: большевикам треба все видирати зусиллям. Аргумент, доказ, переконування в них нічого не значать. Але чехословацька трагедія кинула свою довгу тінь на майбутнє. Вона показала, що зі зростом внутрішніх ферментів і труднощів, зі зростом негодування серед народів ССРСР, зі зростом міжнародної ізоляції і большевизму, і російської імперії — розхитується стабільність політики ССРСР, мале вага холодного розрахунку й калькуляції, відповідальности за долю мільйонів людей, а росте готовість насильством і зброєю розв'язувати проблеми й труднощі. Як колись царський режим, збанкрутувавши всередині, пробував останньої шанси війною і перемогою на полях боїв «одним махом» відбитися й закріпитися. Ми ніколи не можемо бу-

ти певні, що большевики, доведені внутрішнім розкладом і невдачами до краю, не захочуть заграти цього самого покера.

Тому не робім собі ілюзій: це процес, що не лише поглиблюватиме й загострюватиме внутрішню боротьбу у советській системі, але це теж процес, що загрожує щораз більше ускладненнями, які можуть закінчитися війною.

Сьогодні скресла крига. Почали тріщати лежача большевизму, на очах банкрутує їхня схоластика. І, не зважаючи на їх запеклий опір, життя поволі відкидає їх назад. А вони нездідні еволюціонувати, реформуватись — тримаються того, що приречене на загибель. Приходить те, що мусіло прийти. Життя не можна спинити на мертвому пункті. Колесо історії ані не застигає на місці, ані не повертається назад. Два найбільші двигуни історії — народ і людина — підносяться і вимагають своїх прав. Знов буде рішатися доля народів на цілі десятиліття. В нас може бути тільки один вибір і одне рішення: не лише зі силами нового вперед, але, відкинувши все мале, дрібне, нетривале й проминаюче — все на допомогу, на зміцнення тих сил!

УКРАЇНСЬКА ДРУКАРНЯ У ФРАНЦІЇ